

УДК 159.94

Безверхий Олег Станіславович

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

e-mail: iava4@yandex.ru

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-1656-7429>

Грабіщук Світлана Василівна

магістр психології

Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна»

e-mail: grabsv0309@gmail.com

ORCID <http://orcid.org/0000-0001-8167-6608>

РОЗВИТОК САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ЖІНКИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті описано експериментальне дослідження гендерних аспектів професійної самоактуалізації. З експериментальною групою проводився тренінг гендерної ідентичності, спрямований на рефлексію та прийняття власних гендерних рис. В результаті виник «зсув» гендерної ідентичності в бік фемінізації. Аналіз змісту комунікацій під час тренінгу показав, що в учасників експерименту існували істотні розбіжності між бажаним та наявним. Ці розбіжності недостатньо рефлексувалися, тому існували істотні перешкоди для їх усунення. Внаслідок тренінгу досліджувані чітко усвідомили розбіжності між реальним та бажаним для них, насамперед у аспекті реалізації їхніх гендерних особливостей. Внаслідок вказаного «зсуву» зріс загальний рівень самоактуалізації та включеної до неї професійної самоактуалізації, що привело до зростання інтегральної задоволеності професійною діяльністю.

Ключові слова: самоактуалізація, професійна самоактуалізація, гендер, гендерна ідентичність, гендерний стереотип, маскуліність, фемініність, андрогінність.

Постановка проблеми. В сучасному суспільстві набирають сили дві глобальних тенденції — зростання суб'єктності особистості та прагнення до збалансованості прав і обов'язків у гендерних стосунках. Тема професійної самоактуалізації жінок перебуває на перетині цих двох тенденцій.

У сучасній психології проблема самоактуалізації займає одне з центральних місць і пов'язана в першу чергу з гуманістичним напрямком (К. Роджерс, А. Маслоу). В українській психології проблема розвитку особистості в аспекті самоактуалізації знайшла відображення у працях Б. Г. Ананьєва, К. А. Абульханової-Славської, Л. І. Анциферової, Л. І. Божович, Г. С. Костюка, О. М. Леонтєва, С. Д. Максименка, С. Л. Рубінштейна та ін. Окремі аспекти самоактуалізації розглянуті у роботах П. П. Горностая, Т. В. Говорун, Т. С. Яценко та ін.

У роботах науковців в останні роки значна увага приділяється гендерним особливостям самоактуалізації (Т. М. Говорун, О. М. Кікінеджи, В. П. Кравець), зростає кількість практично зорієнтованих досліджень з

проблем духовності, сенсу життя людини, вершин її професійної діяльності, тобто з «акме» як мети процесу самоактуалізації (О. О. Бодальов, Б. С. Братусь, Т. Ковальова, В. А. Петровський, А. В. Фурман). У працях Т. П. Вівчарик, В. А. Гупаловської, О. М. Мірошниченко розглядаються професійні та гендерні особливості цієї інтегральної риси-властивості.

Метою статті є експериментальне дослідження психологічних особливостей самоактуалізації жінки у професійній діяльності.

В сучасній західній психології провідними дослідниками проблеми актуалізації особистості є Карл Роджерс [32], Абрахам Маслоу [18], Альфред Адлер [2]. При цьому безумовна першість у практичній та експериментальній розробці проблеми самоактуалізації належить Карлу Роджерсу, який емпірично обґрунтував можливість існування «повністю функціонуючої особистості» або «особистості завтрашнього дня» [32], яка за змістом тотожна до «самоактуалізованої особистості» А. Маслоу [18]. Дослідивши експериментально особистісні особливості молодих людей з високим рівнем зрілості, Карл Роджерс сформував модель «повністю функціонуючої особистості», описавши її п'ятнадцять основних особистісних рис [33]. У зарубіжній психологічній науці існують інші варіанти розуміння самоактуалізації [15, с. 143], авторами яких є А. Адлер [2, с. 96], Г. Олпорт, К. Хорні, Ш. Бюлер, К. Юнг, Д. Шульц [35, с. 63]. У працях А. Маслоу термін «самоактуалізація» означає процес розвитку позитивних здібностей людини, коли вона стає такою, якою може стати, а отже, живе осмисленою і досконалою [18, с. 161].

Феномен самоактуалізації особистості в українській психолого-педагогічній літературі не має однозначного тлумачення. Його розглядають і як усвідомлену цілеспрямовану діяльність (Г. О. Балл, О. Є. Самойлов, Г. К. Селевко та ін.), і як використання особистістю власних здібностей та можливостей (В. Й. Бочелюк, В. І. Колесникова, І. О. Мартинюк, А. В. Фурман та ін.), і як цільову функцію особистісного розвитку (І. Д. Бех, О. Є. Гуменюк, Т. Ф. Калініченко, Л. В. Сохань). При цьому наголошується, що особистість реально здатна свідомо регулювати перебіг життя та обирати власний шлях самореалізації, лише досягнувши певного рівня розвитку [21, с. 152].

Г. О. Балл обґрунтовує концепцію самоактуалізації особистості, розглядаючи її філософські, прикладні, соціальні аспекти, психологічні механізми, стратегію особистісного зростання і трансценденцію як вищий рівень самоактуалізації. На його думку, трансцендери виявляють більш цілісне ставлення до світу та підвищену тенденцію до синергії; більшою мірою і легше, ніж інші, виходять за межі свого «Я», долають самототожність; здатні до любові та благоговіння [5, с. 12]. Інтегральна концепція самоактуалізації Г. О. Балла пропонує модель особистості, що перебуває на шляху самоактуалізації [6, с. 116]. Спробу створення власної моделі самоактуалізації особистості здійснили Т. Ковальова та А. Фурман [29, с. 28].

В сучасній психології поглиблено вивчаються гендерні розбіжності. Вченими Гарвардської школи бізнесу М. Хеннінгом та А. Жарденом було досліджено стереотипи «чоловічих і жіночих ролей», зокрема, і у професійній діяльності [17, с. 133].

В пострадянській науковій літературі існують три провідних підходи до вивчення процесу самоактуалізації жінки в професійній діяльності: суб'єктно-діяльнісний, особистісно-розвиваючий та акмеологічний. Провідною ідеєю суб'єктно-діяльнісного підходу є роль жінки у взаємодії із зовнішніми умовами її діяльності. Б. Г. Ананьєв, обґрунтовуючи цілісний розвиток особистості в ході життєвого циклу, вказував, що людина стає суб'єктом пізнання, діяльності та суспільного розвитку [3, с. 101]. В межах цього напрямку працювали над проблемою самоактуалізації жінок К. О. Абульханова-Славська [1, с. 231], Є. А. Максимова [26, с. 133], О. І. Артемова [4, с. 98], В. Є. Клочко та Є. В. Галажинський.

В межах особистісно-розвиваючого підходу дослідники розглядають процес самоактуалізації жінки як постійні зміни глибинних особистісних характеристик [30, с. 756]. В межах цього підходу працювали М. К. Худішева та Н. М. Дідик.

В основу акмеологічного підходу покладено проблему реалізації себе у професійній діяльності, досягнення найвищого ступеня особистісної та діяльнісної зрілості — професійного «акме». Особистісно-професійний розвиток жінки розглядається в акмеології як процес розвитку особистості, орієнтований на високий рівень професіоналізму та професійні досягнення, що здійснюється за допомогою навчання і саморозвитку, професійної діяльності та професійних взаємодій [7, с. 84]. В межах цього підходу працювали А. О. Реан [30], В. Р. Веснін [8], Б. М. Генкін [11], Л. М. Мітіна [19], С. Г. Москвичов [20], В. Д. Патрушев [22].

Виклад результатів дослідження. Для проведення експерименту нами було використано експериментальний план істинного експерименту з однією контрольною та однією експериментальною групами з початковим та підсумковим тестуванням [14, с. 112–116]. У дослідженні взяли участь 24 особи різних соціономічних професій. Учасники — мешканки м. Вінниці та Вінницької області. Вік респондентів складав від 22 до 64 років. Чисельність контрольної та експериментальної груп склала по 12 осіб. Було проведено вирівнювання груп за методом попарного вибору, вирівнювання здійснювалося за трьома параметрами: віком, гендерним типом професії та показником фемінності-маскулінності. Експериментальний вплив полягав у проведенні активного соціально-психологічного навчання, спрямованого на розвиток гендерної ідентичності, усвідомлення власних, зумовлених гендерними чинниками, професійних потреб, інтересів та цінностей, гендерно зумовлених перешкод на шляху професійного розвитку. Тривалість тренінгу становила 30 годин, він включав 6 занять по 5 годин, заняття проводилися один раз на тиждень.

Для досягнення поставленої мети використовувалися методики: Опитувальник Сандри Бем [12, с. 197–200; 31], Методика діагностики самоактуалізації особистості «САМОАО» (за А. В. Лазукіним) [27, с. 426–433] та методика «Інтегральна задоволеність працею» [27, с. 470–473].

В ході початкового та підсумкового тестування досліджувалися такі змінні: показники фемінності-маскулінності; рівень самоактуалізації; загальна задоволеність працею (професійною діяльністю). З метою перевірки

статистичної достовірності результатів експерименту нами було використано t-критерій Ст'юдента, який направлений на оцінку відмінностей величин середніх значень двох вибірок, що розподілені за нормальним законом.

Таблиця 1

Результати дослідження гендерних особливостей жінок

Вираженість маскулінності-фемінності	Експериментальна група		Контрольна група	
	До початку експерименту, %	Після закінчення експерименту, %	До початку експерименту, %	Після закінчення експерименту, %
Андрогінність	40	12,5	50	55
Наближеність до фемінності	37,5	47,5	25	20
Фемінність	12,5	30	20	17,5
Наближеність до маскулінності	7,5	10	2,5	5,0
Маскулінність	2,5	0	2,5	2,5

Для діагностування зміни ступеня вираженості андрогінних, маскулінних та фемінних рис респондентів у процесі формуючого експерименту використовувався Опитувальник Сандри Бем, який дозволяє виміряти гендерні особливості в кількісному вигляді. Отримані нами результати дозволяють говорити про зсув індексу маскулінності-фемінності досліджуваних експериментальної групи в бік фемінності. Відмінності змін індексу фемінності-маскулінності між експериментальною та контрольною групами є статистично достовірними за t-критерієм Ст'юдента на рівні $p_0 \leq 0,01$.

Аналіз результатів контрольного зрізу індексу маскулінності-фемінності опитуваних показав, що після проведення тренінгу кількість андрогінних жінок зменшилась на 27,5 %, маскулінних — на 2,5 %. В той же час відбулося збільшення кількості фемінних жінок — на 17,5 %, наближених до фемінності — на 10 % та наближених до маскулінності — на 2,5 %.

Результати дослідження, наведені у Таблиці 1, свідчать про те, що у досліджуваних експериментальної групи проявилася виразна тенденція до посилення жіночності. Якісний аналіз результатів тестування показує, що в цілому приписувані досліджуваними собі риси, відповідно до Опитувальника Сандри Бем, збереглися. Однак суб'єктивно оцінюваний рівень вираженості цих рис за 7-бальною шкалою зазнав істотного «зсуву». Це стало можливим внаслідок особистісної рефлексії власних гендерних особливостей. Такий механізм особистісних змін внаслідок рефлексії вперше описав Л. Виготський [9, с. 126] і сьогодні цей механізм є загальнови-знаним.

Проведене нами дослідження показало, що тренінг з поглиблення, уточнення та прийняття власних гендерних психологічних особливостей спричиняє у жінок «зсув» гендерної ідентичності. Зміст комунікації під час тренінгу показує, що у жінок існує істотний розрив між тим, якими вони «хочуть бути», і тим, якими вони «вимушені бути», тобто у них існує ідентичність, яку умовно можна назвати «невротизованою». До участі в

тренінгу ця невротизація не усвідомлювалася достатньою мірою і тому не стимулювала до змін ідентичності, а лише переживалася як тривога, дискомфорт, незадоволення життям. В ході тренінгу, в результаті рефлексії, жінки усвідомлювали вказаний розрив та виробляли ставлення до різних проявів своєї гендерної ідентичності. Внаслідок цього відбувалося зростання зрілості їхньої гендерної ідентичності та її «зсув», що приводили як до зміни ставлень до власних гендерних особливостей, так і до змін у поведінці.

Таким чином, після проходження тренінгових занять учасниці експериментальної групи стали усвідомлювати себе більш жіночними, їхня поведінка «фемінізувалася» і вони почали більшою мірою приписувати собі фемінні риси — відданість, співчутливість, життєрадісність, здатність розуміти інших, втішити тощо. Натомість, серед досліджуваних контрольної групи статистично достовірних змін за період проведення експерименту не відбулося.

У таблиці 2 наведено результати експериментального дослідження змін рівня самоактуалізації досліджуваних.

Таблиця 2

Результати дослідження показників самоактуалізації жінок у експериментальній та контрольній групах

Шкали самоактуалізації	Експериментальна група			Контрольна група			t-крит. Стьюдента	Достов. за t-кр.
	До	Після	Різниця	До	Після	Різниця		
Шкала орієнтації у часі	9,0	11,4	2,4	8,3	7,2	-1,1	7,2	$p_0 < 0,01$
Шкала цінностей	8,5	9,1	0,6	9,2	9,0	-0,2	1,7	$p_0 > 0,05$
Погляд на природу людини	6,8	9,6	2,8	8,3	7,9	-0,4	6,2	$p_0 < 0,01$
Потреба в пізнанні	8,7	9,2	0,5	8,6	8,6	0,0	1,0	$p_0 > 0,05$
Прагнення до творчості	8,4	9,3	0,9	8,7	7,9	-0,8	3,7	$p_0 < 0,01$
Автономність	6,7	9,3	2,6	6,4	6,2	-0,2	6,6	$p_0 < 0,01$
Спонтанність	6,6	9,5	2,9	6,1	6,4	0,3	5,7	$p_0 < 0,01$
Саморозуміння	7,8	10,3	2,5	6,6	6,7	0,1	4,8	$p_0 < 0,01$
Аутосимпатія	7,9	11,1	3,2	7,2	6,7	-0,5	7,1	$p_0 < 0,01$
Шкала контактності	7,7	11,2	3,5	7,2	7,7	0,5	7,0	$p_0 < 0,01$
Шкала гнучкості у спілкуванні	7,8	8,6	0,8	8,2	7,7	-0,5	2,2	$p_0 > 0,01$
Загальний рівень самоактуалізації	54,1	66,6	12,5	54,2	51,2	-3	11,2	$p_0 < 0,01$

В результаті проведення дослідження виявлено статистично достовірне зростання загального рівня самоактуалізації та більшості її складових в результаті проведення тренінгу. З наведеної таблиці видно, що в експериментальній групі достовірні зміни (на рівні $p_0 \leq 0,01$) відбулися за значною більшістю шкал методики САМОАО. Відсутні зміни за тими шкалами, які безпосередньо не пов'язані з гендерними стереотипами, є значною мірою рефлекторними і складно рефлексуються. Оскільки тренінг було спрямовано на поглиблення гендерної ідентичності та досягнення змін через рефлексію, вказані три риси достовірних змін не зазнали.

Ми вважаємо зростання загального рівня самоактуалізації досліджуваних у експериментальній групі закономірним, оскільки чітке усвідомлення власних гендерних рис та вироблення ставлення до них дало жінкам можливість значною мірою опанувати своїм внутрішнім світом — думками, переживаннями, ставленнями, цінностями, мотивами тощо. На важливість цього процесу як основи особистісного розвитку вказував Л. Виготський [10, с. 261].

Оскільки важливе значення для професійної самоактуалізації жінки має задоволеність професійним вибором, нами було проведено діагностування зміни рівня загальної задоволеності працею (професійною діяльністю). У таблиці 3 показано кількісні зміни в експериментальній та контрольній групах за чотирма різними рівнями задоволеності працею. Також показано середнє значення інтегрального рівня загальної задоволеності працею.

З таблиці видно, що у експериментальній групі відбулися виразні зміни, які є статистично достовірними ($p_0 \leq 0,01$). З метою дослідження стійкості змін, сформованих під час тренінгу, експериментальну та контрольну групи через два місяці повторно дослідили з використанням методики «Інтегральна задоволеність працею». Хоча позитивні наслідки тренінгу і показують помітне «згасання» через два місяці, це «згасання» є помірним і зберігаються статистично достовірні розбіжності з контрольною групою.

Таблиця 3

**Результати дослідження ступеня задоволеності професійним вибором жінок
у експериментальній та контрольній групах**

Рівень задоволеності професійним вибором	Експериментальна група			Контрольна група		
	До початку експерименту, %	Після закінчення експерименту, %	Через 2 місяці після експерименту, %	До початку експерименту, %	Після закінчення експерименту, %	Через 2 місяці після експерименту, %
Зовсім незадоволені (<25 %)	17,5	–	–	5,0	5,0	5,0
Частково незадоволені (25–44 %)	22,5	5,0	12,5	25,0	27,5	26,5
Середній рівень (45–55 %)	22,5	20,0	32,5	42,5	45,5	46,0
Задоволені (>55 %)	37,5	75,0	55,0	27,5	22,0	22,5
Загальна задоволеність працею	42,4 %	59,7 %	51,2 %	41,5 %	43,2 %	42,9 %

Зростання загального рівня самоактуалізації у експериментальній групі тісно пов'язане зі зростанням рівня самоактуалізації у різних секторах життєдіяльності. Оскільки рефлексія під час проведення тренінгу була спрямована на власні гендерні особливості, то очікуваним стало зростання рівня самоактуалізації у тих секторах, в яких гендерна складова є достатньо виразною. Професійна діяльність є видом діяльності зі значною гендерною складовою та вкоріненими гендерними стереотипами [35]. Стереотипи «чоловічих і жіночих ролей» були одержані в результаті досліджень осо-

бливостей психології жінки вченими Гарвардської школи бізнесу М. Хеннінгом та А. Жарденом [17, с. 133], дослідження гендерних особливостей професій стало одним з важливих напрямків гендерної психології. З описаних причин зростання рівня самоактуалізації в професійній діяльності досліджуваних експериментальної групи є закономірним. Одним з проявів цього зростання стало зростання рівня загальної задоволеності професійною діяльністю.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Основним результатом нашого експериментального дослідження стало виявлення феномену «зсуву» гендерної ідентичності в ході психологічного тренінгу розвитку гендерної ідентичності. В результаті вдалося «запустити» зростання загального рівня самоактуалізації, тісно пов'язаної з нею професійної самоактуалізації та зумовленої цією складовою загальної задоволеності працею в професійній діяльності. Ми вважаємо, що в українській культурі гендерна ідентичність є тією основною ланкою, яка дозволяє зрушити процес самоактуалізації більшості жінок. Ми бачимо перспективу в подальшому дослідженні широкої соціальної проблеми розбалансованості гендерної ідентичності в сучасній українській культурі та шляхів подолання цієї розбалансованості.

Список використаних джерел і літератури

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. — М.: Наука, 1980. — 334 с.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / Альфред Адлер. — М.: Академический проект, 2015. — 240 с.
3. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. — СПб.: Питер, 2010. — 288 с.
4. Артемова О. І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах / О. І. Артемова // Освіта регіону. — 2010. — № 1. — С. 97–101.
5. Балл Г. А. Проблема самоактуализации личности в гуманистической психологии / Г. А. Балл. — К.; Донецк: Ровесник, 1993. — 52 с.
6. Балл Г. А. Психология в рационалистической перспективе: Избранные работы / Георгий Алексеевич Балл. — К.: Основа, 2006. — 408 с.
7. Василенко А. Ю. Самоактуализация личности как фактор профессиональной вовлечённости субъекта / А. Ю. Василенко // Вектор науки ТГУ. — 2012. — № 1 (8). — С. 83–86.
8. Веснин В. Р. Практический менеджмент персонала: Пособие по кадровой работе / В. Р. Веснин. — М.: Юрист, 1998. — 496 с.
9. Выготский Л. С. Собр. соч. в 6 тт. / Л. С. Выготский; гл. ред. А. В. Запорожец. — М.: Педагогика, 1982. — Т. 1. — 412 с.
10. Выготский Л. С. Собр. соч. в 6 тт. / гл. ред. А. В. Запорожец. — М.: Педагогика, 1984. — Т. 5. Проблемы дефектологии / Л. С. Выготский; под ред. Д. Б. Эльконина. — 400 с.
11. Генкин Б. М. Экономика и социология труда / Б. М. Генкин. — М.: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2011. — 374 с.
12. Говорун Т. В. Стать та сексуальність: психологічний ракурс: навчальний посібник / Т. В. Говорун, О. Кікінежді. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 1999. — 367 с.
13. Дідик Н. М. Особливості особистісної зрілості та самоактуалізації соціальних педагогів у процесі їх професійної підготовки / Н. М. Дідик // Практична психологія та соціальна робота. — 2009. — № 6. — С. 58–61.
14. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология / В. Н. Дружинин. — СПб.: Питер, 2000. — 320 с.

15. Ковальова Т. Теоретико-методологічне обґрунтування інтегральної концепції самоактуалізації в сучасній психології / Т. Ковальова // Психологія і суспільство. — 2010. — № 2. — С. 140–163.
16. Коpecь Л. В. Психологія особистості: навчальний посібник / Л. В. Коpecь. — К: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — 458 с.
17. Кошкина В. К. Гендерные особенности управленческой деятельности: культурно-исторический и психофизиологический аспект / В. К. Кошкина // Инновации в образовании. — 2010. — № 4. — С. 130–143.
18. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. — СПб.: Питер, 2008. — 352 с.
19. Митина Л. М. Психология конкурентноспособной личности / Л. М. Митина. — М.: Московский психолого-социальный институт, 2002. — 400 с
20. Москвичев С. Г. О личности руководителя и мотивации его деятельности / С. Г. Москвичев. — К.: Респ. ин-т подгот. менеджеров, 1991. — 96 с.
21. Павлик Н. В. Форми й напрями духовно-моральної самоактуалізації як чинники гармонізації характеру особистості в юнацькому віці / Н. В. Павлик // Практична психологія і соціальна робота. — 2014. — № 6. — С. 1–4.
22. Патрушев В. Д. Удовлетворенность трудом: социально-экономические аспекты / В. Д. Патрушев, Н. А. Калмакан. — М.: Наука, 1993. — 111 с.
23. Психологія праці та управління. Психологічна підтримка і допомога безробітним на ринку праці: зб. матеріалів Х Наук.-практ. конф. / відп. ред. О. В. Киричук; упоряд. Г. А. Пріб, О. П. Смирнова, В. Ф. Колесникова та ін. — К.: ІПК ДСЗУ, 2014. — 230 с.
24. Рагімова Р. Гендер і професія. Урок із профорієнтації в умовах гендерної рівності / Р. Рагімова // Психолог. — 2010. — № 39. — С. 23–26.
25. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Карл Роджерс; [пер. с англ.]. — М.: Эксмо-Пресс, 2001. — 480 с.
26. Сафронова О. В. Проблема самоактуализации личности в психолого-педагогической литературе / О. В. Сафронова // Вестник ЧПГУ. — 2011. — № 1. — С. 132–139.
27. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. — М.: Изд-во Института психотерапии, 2002. — 540 с.
28. Фрейд З. Введение в психоанализ / Зигмунд Фрейд. — Харьков: Книжный клуб «Клуб семейного досуга», 2015. — 480 с.
29. Фурман А. Методологічні орієнтири створення категорійної матриці взаємозв'язку образів суб'єктивної реальності і психологічних чинників самоактуалізації дорослого / А. Фурман, Т. Ковальова // Вітакультурний млин. — 2011. — Модуль 13. — С. 27–32.
30. Шутько Д. О. Теоретичні підходи до вивчення проблеми професійної самоактуалізації особистості / Д. О. Шутько // Збірник наукових праць КІНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. — 2014. — Випуск 24. — С. 752–762.
31. Bem, S. L. Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. — 1981. — Psychological Review. — 364 p.
32. Rogers C. R. On Personal Power. — L.: Constable, 1985. — XIII, 305 p.
33. Rogers C. R. A way of Being. — Boston: Houghton Mifflin, 1980. — X, 395 p.
34. Rogers C. R. A theory of therapy. Personality and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework // S. Koch (Ed.). Psychology: A study of a science. — New York: McGraw-Hill, 1959. — 200 p.
35. Shultz D. P. Growth Psychology: Models of the Healthy Personality. — New York etc.: Van Nostrand Reinhold Co., 1977. — VII, 151 p.

REFERENCES

1. Abul Khanova-Slavskaya, K. A. (1980). *Deiatelnost i psikhologiya lichnosti [Activities and Personality Psychology]*. M.: Nauka [in Russian].
2. Adler, A. (2015). *Praktika i teoriya individualnoi psikhologii [Practice and Theory of Individual Psychology]*. M.: Akademicheskii proekt [in Russian].
3. Ananiev, B. G. (2010). *Chelovek kak predmet poznaniia [A man as an object of knowledge]*. SPb.: Piter [in Russian].

4. Artemova, O. I. (2010). Profesiynna samorealizatsiia osobystosti v suchasnykh umovakh [Professional self-realization of a personality in modern conditions]. *Osvita regionu — Education of a region*, 1, 97–101 [in Ukrainian].
5. Ball, G. A. (1993). *Problema samoaktualizatsii lichnosti v gumanisticheskoy psikhologii* [The problem of self-actualization in the humanistic psychology]. K. — Donetsk: Rovestnik [in Russian].
6. Ball, G. A. (2006). *Psikhologiya v ratsiogumanisticheskoy perspektive: Izbrannye raboty* [Psychology in the rational-humanistic perspective: Selected Works]. K.: Osnova [in Russian].
7. Vasilenko, A. U. (2012). Samoaktualizatsia lichnosti kak factor professionalnoy vovlechnonosti subekta [Self-actualization of the person as the factor of professional involvement of the subject]. *Vektor nauki TGU — Science vector TSU*, 1 (8), 83–86 [in Russian].
8. Vesnin, V. R. *Prakticheskiy menedzhment personala: Posobie po kadrovoy rabote* [Practical management staff: A Handbook for personnel work]. M.: Urist [in Russian].
9. Vigotskiy, L. S. (1982). *Sobr. Soch. V 6-ti tt.* [Collected Works in 6 volumes]. A. V. Zaporozhets (Ed.). (Vols. 1–6). M.: Pedagogika [in Russian].
10. Vigotskiy, L. S. (1984). *Sobr. Soch. V 6-ti tt.* [Collected Works in 6 volumes]. A. V. Zaporozhets (Ed.). (Vols. 1–6). M.: Pedagogika [in Russian].
11. Genkin, B. M. (2011). *Ekonomika i sotsiologiya truda* [Economics and sociology of labor]. M.: LAP LAMBERT Academic Publishing [in Russian].
12. Hovorun, T. V. (1999). *Stat ta seksualnist: psikhologichniy rakurs* [Gender and sexuality: a psychological perspective]. Ternopil: Navchalna knyga [in Ukrainian].
13. Didyk, N. M. (2009). Osoblyvosti osobystisnoi zrilosti ta samoaktualizatsii sotsialnykh pedagogiv u protsesi ikh profesiynoi pidgotovky [Features of personal maturity and self-actualization of social teachers during their professional preparation]. *Praktychna psikhologiya ta sotsialna robota — Practical Psychology and Social Work*, 6, 58–61 [in Ukrainian].
14. Druzhinin, V. N. (2000). *Eksperymentalnaia psikhologia* [Experimental Psychology]. SPb: Piter [in Russian].
15. Kovalyova, T. (2010). Teoretyko-metodolohichne obhruntuvannya integralnoi kontseptsii samoaktualizatsii v suchasniy psikhologii [Theoretical and methodological basis of an integrated concept of self-actualization in modern psychology]. *Psikhologhiia i suspilstvo — Psychology and Society*, 2, 140–163 [in Ukrainian].
16. Kopets, L. V. (2008). *Psikhologhiia osobystosti* [Personality Psychology]. K: Kyevo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].
17. Koshkina, V. K. (2010). Gendernye osobennosti upravlencheskoy deiatelnosti: kulturno-istoricheskyy i psikhofiziologicheskyy aspekt [Gender Features of administrative activities: cultural-historically and psychophysiological aspect]. *Innovatsii v obrazovanii — Innovations in Education*, 4, 130–143 [in Russian].
18. Maslou, A. (2008). *Motivatsia i lichnost* [Motivation and Personality]. SPb.: Piter [in Russian].
19. Mitina, L. M. (2002). *Psikhologia konkurentnosposobnoy lichnosti* [Competitive Personality Psychology]. M.: Moskovskiy psikhologo-sotsialnyi institut [in Russian].
20. Moskvichev, S. G. (1991). *O lichnosti rukovoditelia i motivatsii ego diyatelnosti* [About personality of leader and the motivation of his activities]. K.: Resp. in-t podgot. menedzherov [in Russian].
21. Pavlik, N. V. (2014). Formy i napriamy dukhovno-moralnoi samoaktualizatsii yak chynnyky harmonizatsii kharakteru osobystosti v yunatskomu vitsi [Forms and directions of spiritual and moral self-actualization as the factors of harmonization of character of personality in adolescence]. *Praktychna psikhologhiia i sotsialna robota — Practical Psychology and Social Work*, 6, 1–4 [in Ukrainian].
22. Patrushev, V. D. & Kalmakan, N. A. (1993). *Udovletvorennost trdom: sotsialno-ekonomicheskie aspekty* [Satisfaction with work: socio-economic aspects]. M.: Nauka [in Russian].
23. Kirichuk, O. V. [Eds.]. (2014). *Psikhologhiia pratsi ta upravlinnia. Psikhologichna pidtrymka i dopomoha bezrobotnym na rynku pratsi* [Psychology of labor and management. Psychological support and assistance to the unemployed in the labor market]: X Naukova Praktychna Konferentsiia — 10th Scientific and Practical Conference (230 p.). K.: IPK DSZU [in Ukrainian].
24. Rahymova, R. (2010). Gender i profesiia. Urok z proforientatsii v umovakh gendernoi rivnosti [Gender and profession. Lesson of career guidance in conditions of gender equality]. *Psikhologh — Psychologist*, 39, 23–26 [in Ukrainian].

25. Rodzhers, K. (2001). *Vzgliad na psikhoterapiu. Stanovlenie cheloveka [A look at psychotherapy. Becoming of human]*. M.: Eksmo-Press [in Russian].
26. Safronova, O. V. (2011). Problema samoaktualizatsii lichnosti v psikhologo-pedagogicheskoy literature [The problem of self-actualization of personality in the psychological and educational literature]. *Vestnik CHGPU — A messenger of CHSPU, 1, 132–139* [in Russian].
27. Fetiskin, N. P., Kozlov, V. V. & Manuilov, G. M. (2002). *Sotsialno-psikhologicheskaya diagnostika razvitiia lichnosti i malyyh grup [Socio-psychological diagnosis of personality development and small groups]*. M.: Institut Psikhoterapii [in Russian].
28. Freid, Z. (2015). *Vvedenie v psikhooanaliz [Introduction to Psychoanalysis]*. Kharkov: Knizhnyi klub «Klub semeynogo dosuga» [in Russian].
29. Furman, A. & Kovalyova, T. Metodolohichni oryentyry stvorennia katehoriynoi matrytsi vzaemovv'язku obraziv subektyvnoi realnosti i psikhologichnykh chynnykiv samoaktualizatsii dorosloho [Methodological guides of creation of class matrix of correlation of image of subjective reality and psychological factors of self-actualization adult]. *Vitakulturniy mlyn — Vitakultural mill, 13, 27–32* [in Ukrainian].
30. Shutko, D. O. (2014). Teoretychni pidkhody do vyvchennia problemy profesiynoi samoaktualizatsii osobystosti [Theoretical approaches to study of problem of professional self-actualization]. *Zbirnyk naukovykh prats KPNU imeni Ivana Ohienka, Instytutu psikhologii imeni G. S. Kostuka NAPN Ukrainy — Collected Scientific Works of KPNU of Ogienko, I. and of Institute of Psychology of Kostuk, G. S. NAPN of Ukraine, 24, 752–762* [in Ukrainian].
31. Bem, S. L. Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. — 1981. — *Psychological Review*. — 364 p.
32. Rogers C. R. On Personal Power. — L.: Constable, 1985. — XIII, 305 p.
33. Rogers C. R. A way of Being. — Boston: Houghton Mifflin, 1980. — X, 395 p.
34. Rogers C. R. A theory of therapy. Personality and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework. In S. Koch (Ed.). *Psychology: A study of a science*. New York: McGraw-Hill, 1959. — 200 p.
35. Shultz D. P. *Growth Psychology: Models of the Healthy Personality*. — New York etc.: Van Nostrand Reinhold Co., 1977. — VII, 151 p.

Безверхий О. С.

кандидат психологических наук,
старший преподаватель кафедры психологии Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского

Грабищук С. В.

магистр психологии Винницкого социально-экономического института
Университета «Украина»

РАЗВИТИЕ САМОАКТУАЛИЗАЦИИ ЖЕНЩИНЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме

В статье описано экспериментальное исследование гендерных аспектов профессиональной самоактуализации. В экспериментальной группе проводился тренинг гендерной идентичности, направленный на рефлексию и принятие своих гендерных особенностей. В результате возник «сдвиг» гендерной идентичности в сторону феминизации. Анализ содержания коммуникаций в ходе тренинга показал, что у участников эксперимента были существенные расхождения между желаемым и реальным. Эти расхождения недостаточно рефлексировались, поэтому были существенные трудности для их устранения. В результате тренинга исследуемые осознали расхождения между реальным и желаемым, прежде всего в аспекте реализации их гендерных особенностей. Вследствие описанного «сдвига» вырос общий уровень самоактуализации и включенной в нее профессиональной самоактуа-

лизации, что привело к росту интегральной удовлетворенности профессиональной деятельностью.

Ключевые слова: самоактуализация, профессиональная самоактуализация, гендер, гендерная идентичность, гендерный стереотип, маскулинность, феминность, андрогенность.

Bezverkyh O. S.

candidate of Psychological sciences, lecture of department of Psychology
Vinnytsia Mykhaylo Kotsiubynsky state pedagogical University

Grabishchuk S. V.

master of Psychology Vinnytsia social-economic Institute of University «Ukraine»

THE DEVELOPMENT OF SELF-ACTUALIZATION OF A WOMAN IN PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract

In the article the experimental research of gender aspects of professional self-actualization has been described. The training of gender identity with experimental group was conducted. It was sent to the reflection and acceptance of own gender traits. In the result of the performed training the change of gender identity, the increase of general level of self-actualization and the level of general satisfaction by labour has been appeared.

The analysis of content of communications during the training has revealed the existence of substantial divergences between desirable behavior and the real, forced behavior. These divergences weren't reflected enough, that's why there were the substantial obstacles for its removal. In the result of the performed training the divergences between real and desirable behavior for participants of experimental group, first of all in the aspect of realization their gender peculiarities has been realized by them. It has appropriately resulted in change of gender identity of participants.

The statistically reliable increase of level of self-actualization in the experimental group was fixed. It is explained by that for successful self-actualization the necessary terms are realistic attitude is toward themselves and exact perception of own motivation. It should be noted that a part of aspects of self-actualization which haven't the direct relation with gender and for its genesis has been early appeared and firmly rooted, haven't occurred the statistically reliable changes during the experiment.

The increase of general level of satisfaction by labour were revealed in the process of experiment. This result was predefined by considerable gender component of professional activity and professional self-actualization. The level of professional self-actualization has been increased and it entailed the increase of integral satisfaction of professional self-actualization.

Key words: self-actualization, professional self-actualization, gender, gender identity, gender stereotype, masculinity, femininity, androgyny

Стаття надійшла до редакції 23.03.2016